

AGÓCS TAMÁS

A TIBETI KÁNON SERCSIN (SHER-PHYIN) RÉSZÉNEK BEMUTATÁSA KÖRÖSI CSOMA ISMERTETÉSE ALAPJÁN*

A cikk a tibeti kánon Sercsin (Sher-phyin), vagyis Pradnyápáramitá (Prajñāpāramitā) szútrákat tartalmazó részét mutatja be Csoma eredeti közlése alapján. Először a Sercsin irodalom hagyományos felosztását veszi sorra, majd annak tartalmi vázlatát ismerteti a 108 dharma (jelenség) „szennyezett” és „tisztá” csoportjainak elemzésével. A cikket a *Prajñāpāramitā-hṛdaya*, a híres „Szív szútra” tibetiből készített fordítása zárja.

Kőrösi Csoma Sándor készítette a tibeti buddhista kánon első angol nyelvű ismertetését, amely a maga nemében máig egyedülálló munka. Ez a hatalmas terjedelmű, a tibeti buddhizmus szent szövegeit tartalmazó gyűjtemény két részből áll. A Kangyur (Bka'-wgyur) a Buddhának tulajdonított kinyilatkoztatásokat, a Tengyur (Bstan-wgyur) pedig azok magyarázatait foglalja magában, amelyek túlnyomó részét az indiai buddhista vallásbölcselet nagy mestereinek tulajdonítják. Mindezeket a szövegeket, ahogy Csoma írja a Kangyur első részéről, a Dulváról (Wdul-ba, szanszkritul Vinaya) írott ismertetése előszavában, a 7. és a 11. század között, de többségükben a 9. században fordították le tibeti nyelvre.

A Kangyur narthangi kiadásában, amelyet Csoma tanulmányozott, a Dulva után sorrendben a második helyet foglalja el a Sercsin, szanszkritul Pradnyápáramitá (Prajñāpāramitā), szövegek csoportja. Csoma a kánonnak ezt a részét a *Journal of the Asiatic Society of Bengal* XX. kötetének második részében ismerteti¹ a kánon további részeivel együtt. E közlemény, könnyen áttekinthető szerkezete révén, jól szemlélteti Csoma következetes és lényegre törő tárgyalási módját, másrészt pedig érdekessége folytán maga a téma, a Pradnyápáramitá irodalom is érdemes arra, hogy figyelmet szenteljünk neki.

Előljáróban essék tehát néhány szó erről a szövegtípusról általában. A tibeti vallás a buddhizmusnak azon ágához tartozik, amely önmagát mahájánának, ‘nagy kочи’-nak nevezi, s amelyet az európai tudomány sokáig „északi” buddhizmusként emlegetett; így különböztetve meg azt a „déli” buddhizmustól,

* Az előadás elhangzott a 2009. április 23-án az ELTE Konfuciusz Intézetében megtartott *Kőrösi Csoma és a tibeti buddhizmus* című jubileumi rendezvényen.

¹ Csoma de Kőrös 1984, pp. 263–273.

vagyis a hínájánától ('kis kocsi'), amely Ázsia egyes déli országaiban otthonos. A „nagy kocsi” elnevezés arra utal, hogy ezen irányzat szerint minden élőlény elérheti a teljes megvilágosodást, amely a buddhasággal egyenértékű. A mahájána követőjének, a bódhiszattvának arra kell törekednie, hogy ne pusztán önmagát, hanem az egész világot, a benne található összes élőlényrel egyetemben a lehető legideálisabb állapotba juttassa. A buddhizmus e válfajának legkorábbi dokumentumai a Pradnyāpāramitā-szútrák, melyeknek legkorábbi darabjai a nyugati időszámítás kezdete körüli évszázadokból származnak.

A Pradnyāpāramitā (tibetiül Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa) szó szerinti jelentése: 'a bölcsesség túlpártjára érkezettség', vagy ahogy Csoma találóan, latin eredetű szóval fordítja: 'transzcendens bölcsesség'. Ez amellet, hogy a mahájána egyik központi fogalma, egy bizonyos szövegtípust is jelöl: azon szövegek típusát, amelyekben a fogalommal kapcsolatos témák kifejtésre kerülnek. E szövegekben nyer először megfogalmazást a lényekkel együtt érző bódhiszattva eszménye, s itt kerül részletes bemutatásra a hat tökéletes cselekedet (pāramitā), valamint az „üresség” (śūnyatā) fogalma is. A buddhizmus korábbi változata, a „kis kocsi” tanítása kifejti, hogy állandó és elkülönült „önvaló”, személyes énség nem létezik, ám a látszólagos személyiséget alkotó jelenségek mégiscsak rendelkeznek valamiféle valósággal. A Pradnyāpāramitā-szútrák szerint azonban a világ alkotóelemei, a tárgyak, a jelenségek (dharma) sem bírnak kimutatható, önálló léttel. E szövegek, valamint a többi mahájána szútra, különböző értelmezései nyomán különféle filozófiai iskolák jöttek létre, amelyeknek az évszázadok során terebélyesedő indiai irodalmi hagyományai a 9. századtól kezdve Tibetbe is eljutottak.

A SERCSIN IRODALOM FELOSZTÁSA

Először lássuk tehát, hogyan mutatja be Csoma a Kangyur eme részét!

Csoma ezt írja (265. o.):

„A kánon tartalomjegyzéke szerint a Kangyur második nagy fejezete a *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa* (rövidítve *Sher-phyin*, kiejtése *Sercsin*). (...) Eme címszó alatt 21 kötet található a Kangyurban, a következő felosztásban:

(1) *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa ston-phrag-brgya-pa* (vagy *wbum*); szkt. *Śatasāhasrikā-prajñāpāramitā*, vagyis *Transzcendens bölcsesség százezer slókában*, 12 kötetben, amely 75 fejezetet számlál, 303 részben (tib. *bam-po*), melynek mindegyike 300 slókányi verset vagy annak megfelelő terjedelmű prózát tartalmaz. (Egy rész) általában 21 levelet foglal el a Kangyurban. Ez tehát összesen százezer slóka, de teljes egészében prózában. Ebben a 12 kötetben a pradnyāpāramitā tárgyalatik, s a többi

mű csupán kivonata ennek a 12 kötetnek. Először a 9. században fordította szanszkritből tibetire Jinamitra és a tibeti locava (fordító) Ye-shes-sde. Később mások átdolgozták.”²

Láthatjuk tehát, hogy Csoma itt formai leírást ad a műről, de tartalmi részletekre nem tér ki; erre később, a művek felsorolása után kerít sort. Ezután hasonló módon felsorolja a Sercsin további műveit, kötetek szerint. Ezek adatait nem idézem, hiszen Csománál már szerepelnek, csupán magukat a műveket sorolom fel, hogy némi fogalmat nyerjünk a Sercsin szerkezeti felépítéséről:

(2) *Shes-rab-kyi phya-rol-tu phyin-pa stong-phrag nyi-shu lnga-pa*; szkr. *Pañcaviṃśati-sāhasrikā-prajñāpāramitā*. *Transzcendens bölcsesség huszonöt ezer slókában*, három kötetben.

(3) *Shes-rab-kyi phya-rol-tu phyin-pa khri-brgyad stong-pa*; szkr. *Aṣṭādaśa-sāhasrikā-prajñāpāramitā*; *Transzcendens bölcsesség tizennyolcezer slókában*, három kötetben.

(4) *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa khri-ba stong-pa*; szkr. *Daśa-sāhasrika-prajñāpāramitā*; *Transzcendens bölcsesség tízezer slókában*, egy kötetben.

(5) *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa brgyad stong-pa*; szkr. *Aṣṭasāhasrikā-prajñāpāramitā*; *Transzcendens bölcsesség nyolcezer slókában*, egy kötetben.

Csoma itt megjegyzi, hogy ezeket a tanításokat Buddha Magadhában, a Rājgrha városa melletti *Gṛḍhakūṭa* (‘Keselyű-hely’) tetején adta elő, valamint, hogy ez a szöveg a tibetiek egyik legnagyobb becsben tartott könyve, s hogy ennek köszönhetően Tibetben rengeteg példány található belőle mind kézírásos, mind nyomtatott formában. PROF. EDWARD CONZE, a Pradnyāpāramitā szövegek néhai kutatója szerint e nyolcezer slóka hosszúságú mű lehetett a legelső, „ős”-Pradnyāpāramitā. A hosszabb szövegek ennek kibővítésével, a rövidebbek pedig ennek lerövidítésével keletkeztek.³ Az egyes szövegek azonban nemcsak terjedelmükben különböznek, hanem olykor szerkezetileg és tartalmilag is eltérnek egymástól.

A tibetisztika Csoma óta természetesen sok új adat birtokába jutott a Pradnyāpāramitā-sūtrákkal kapcsolatban, melyekkel most mi is kibővíthetjük Csomától származó értesüléseinket.

² A részleteket saját fordításomban közlöm. Duka Tivadar fordítása kétségtelenül irodalmi értékkel bír, de sok helyen hiányos és pontatlan. A tibeti szavak átírásának rendszerét a ma legáltalánosabban használt, ún. Wylie-féle átírásra alakítottam át.

³ Conze 1978, pp. 1–10.

A tibeti hagyomány a Kangyurban levő Pradnyāpāramitā alapszövegeket három nagy csoportra osztja: az ún. „hat anya” (yum drug), a „tizenegy fiú” (sras bcu-gcig) és az „egyéb szövegek” (yan-lag sna-tshogs) csoportjára.⁴ A fent felsorolt öt szöveg, melyek mindegyike legalább egy kötetet tesz ki, az „anya” szövegek közé tartozik. Csoma ezek bemutatása után tárgyalja a Ser-csin utolsó, huszonegyedik kötetét, amelynek címe „egyéb (szövegek)” (sna-tshogs). Itt, mint mondja, „egyéb kisebb művek és mindenféle aforizmák találhatóak a pradnyāpāramitā köréből”. Ebben a kötetben 18 rövidebb szöveg található, azonban csak a hat „anya” és a tizenegy „fiú” csoportjába tartozó szövegeket emeljük ki a felsorolásból, mivel a tibeti hagyomány ezeket tekinti legfontosabbaknak.

- *Rab-tsal-gyis rnam-par gnon-pas zhus-pa*; szkr. *Suvikrānta-vikrāmi-paripṛcchā (-prajñāpāramitā)*; *A pradnyāpāramitáról szóló tanítás Suvikrānta Vikrāmi (bódhiszattva) kérésére.*
A pradnyāpāramitā némely speciális kérdésére összpontosító szöveg, Csoma tudósítása szerint a 21. kötetben az első helyet foglalja el.
- *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa bdun-brgya-pa*; szkr. *Śaptaśatikā-prajñāpāramitā*; *Transzcendens bölcsesség hétszáz slókában.*
- *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa lnga-brgya-pa*; szkr. *Pañcaśatikā-prajñāpāramitā*; *Transzcendens bölcsesség ötszáz slókában.*
- *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa sdud-pa tshigs-su bcad-pa*; szkr. *Prajñāpāramitā-saṃcayāgāthā*; *A transzcendens bölcsesség verses összefoglalója.* Ezt a tibeti hagyomány, az öt nagyobb terjedelmű szöveg mellett, az „anya” művek csoportjába sorolja.
- *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa rdo-rje gcod-pa*; szkr. *Prajñāpāramitā-vajracchedikā*; *Gyémántvágó transzcendens bölcsesség, mely csodálatos hatású.* Csoma erről a következőket írja (pp. 267–268): „[A Buddha] ebben a szútrában közvetlen modorban oktatja Subhūtit (Rab-wbyor), egyik fő tanítványát, a pradnyāpāramitā valódi jelentésére. A tibetiek különösen nagy becsben tartják ezt a szútrát, ezért példányai szép számban fellelhetők.”
- *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa'i tshul brgya-lnga-bcu-pa*; szkr. *Prajñāpāramitā-naya-śatapañca-śatikā*; *A transzcendens bölcsesség százötven módja, avagy szabálya.*
- *Bcom-ldan-wdas-ma shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa'i tshul lnga-bcu-pa*; szkr. *Prajñāpāramitā-ardhaśatikā*; *Transzcendens bölcsesség ötven slókában.*

⁴ Conze 1978, p. 17.

- *Bcom-ldan-wdas-ma shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa De-bzhin-gshegs-pa thams-cad-kyi yum yi-ge gcig-ma*; szkr. *Bhagavatī Prajñāpāramitā Sarvatahāgata-mātā-ekākṣarā*; *Transzcendens bölcsesség egyetlen betűben összefoglalva, amely minden Tathāgata anyja.*

Csoma e különös szövegről ekként ír (p. 268): „A buddhista művekben az „A” betűt tekintik minden buddhák anyjának; eszerint minden bölcs buddha és bódhizattva az „A” betűből keletkezett, mivel ez az első eleme a szótárok, szavak, mondatok és egész szövegek megalkotásának. Ez tehát a tudás, a bölcsesség megszerzésének eszköze is; így az egész Pradnyāpāramitā benne foglaltatik ebben az egy betűben. Ez a transzcendens bölcsességről szóló irodalom legtömörebb szútrája, mivel csak egyetlen betűből áll.”

- *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa Kauśika*; szkr. *Kauśika-prajñāpāramitā*; *Kausika transzcendens bölcsessége.*
Ebben a szútrában Buddha Kausikát (Indra istent) oktatja a transzcendens bölcsesség jelentésére.
- *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa yi-ge nyung-ngu*; szkr. *Svalpākṣara-prajñāpāramitā*; *Transzcendens bölcsesség néhány betűben.*
- *Shes-rab-kyi pha-rol-tu phyin-pa sgo nyi-shu-rtsa-lnga-pa*; szkr. *Pañcaviṃśati-prajñāpāramitā-mukha*; *A transzcendens bölcsesség huszonöt kapuja.*

Ezek után Csoma felsorolásában olyan szövegek következnek, amelyek a tibeti felosztásban az „egyéb” szövegek csoportjába tartoznak. Ezek felsorolását mellőzöm. Feltűnő azonban, hogy a listán nem szerepel a híres *Szív-szútra*, a *Prajñāpāramitā-hṛdaya*, amelyet pedig a tibeti hagyomány a tizenegy „fiú” mű közé sorol. Természetesen nem Csoma felejtette ki ezt a művet felsorolásából, csakhogy az a kánon egy másik részében, a tantrikus szövegek (Rgyud) osztályában kapott helyet, így az ő ismertetésében is a tantrák között szerepel.⁵

A SERCSIN IRODALOM TARTALMI VÁZLATA

A Pradnyāpāramitā irodalom tartalmáról Csoma a következő rövid leírást adja (p. 269):

„A Sercsin mind a 21 kötete spekulatív, elméleti filozófiával foglalkozik, pontosabban a buddhisták pszichológiai, logikai és metafizikai szak kifejezéseit tartalmazza, de anélkül, hogy bármely egyedi téma részletes tárgyalásába bocsátkozna.”

⁵ Csoma de Kőrös 1984, p. 384 (Da/13).

Ellentmondásnak tűnhet, hogy Csoma a Sercsin tartalmát először spekulatívnek nevezi, majd pedig azt állítja, hogy egyetlen tárgyat sem tárgyal részletesen. E látszólag ellentmondásos kijelentés valóban jól jellemzi ezt az irodalmi műfajt, ha megértjük, miért nevezhette Csoma spekulatív, elméleti filozófiának. A Pradnyápáramitákat a mahájána buddhizmus – csakúgy, mint a többi szútrát – Buddha személyes kinyilatkoztatásaként tartja számon. A tibeti hagyomány szempontjából tehát semmiképp sem indokolt a „spekulatív” jelző használata. De mivel meglehetősen absztrakt, az európai kultúrkör fogalmai által nehezen megragadható kategóriák szerepelnek benne, nem csoda, hogy Csoma számára „spekulatívnak” tűnhetett. Valójában nem sok minden szerepel e szövegekben, amit a mi európai fogalmainkkal filozófiának nevezhetnénk, inkább a lét; az ember és a világ, általában a jelenségek létmódjával kapcsolatos kategóriák és alapelvek kerülnek itt bemutatásra. Nehéz elképzelni, miként lehet az, hogy ebben a 21 kötetre rúgó szövegrengetegben ne kerüljön sor bármely egyedi téma részletekbe menő taglalására, de mégis így van: a Pradnyápáramiták tele vannak ismétlésekkel, azon kívül – lévén a kinyilatkoztatás a „műfajuk” – a kérdések részleteibe, logikus érvelésbe és így tovább, valóban nem bocsátkoznak. Itt definíciók és axiómák – a mahájána létszemléletének axiómái – vannak lefektetve; ezek magyarázatát, kifejtéseit pedig a kommentárirodalom tartalmazza.

A) A 108 dharma (chos)

De olvassuk tovább, mit is ír Csoma:

„[A szövegek] száznolc téma köré csoportosulnak, melyek terminusok vagy kifejezések (dharma) s ezek további alcsoportokra oszthatók, melyekről, ha valamely állítmányt rendelünk hozzájuk, állító avagy negatív bírálatokat lehet alkotni.”

A dharmák, mint már említettük, a világ alkotóelemei. A száznolc dharma, amiről Csoma beszél, azon alapvető fogalmak eszköztára, amelyek segítségével a Pradnyápáramitá-sūtrák a mahāyāna ontológiai kulcsfogalmának, az „ürességnek” (szkr. śūnyatā, tib. stong-pa-nyid) a jelentését próbálják érzékeltetni. A száznolc dharmát ezért úgy is emlegetik, mint „a kommentár száznolc bázisát”.⁶ Az „állító vagy negatív bírálatokról” szóló megjegyzés arra vonatkozhat, hogy ez a száznolc „téma”, vagyis dharma, két csoportra oszlik: az 53 ún. „szennyezett” (zag-bcas) és az 55 ún. „tisztá” (dag-pa) dharma csoportjára.

⁶ Hopkins 1983, p. 201. A dharma-elmélettel és az üresség-tannal kapcsolatos információk nagy része, amit ebbe a tanulmányba beépítettem, ebből a műből származik.

A „szennyezett” dharmák kivétel nélkül olyanok, amelyeket a hínájána buddhizmus rendszerei is tárgyalnak, csakhogy ott ezeket úgy szemlélik mint végső szinten létező dolgokat. A „tisztá” dharmák között sok olyan van, amely a mahájánában – konkrétan a Pradnyáparamitá szövegeiben – bukkan föl először.

Csoma felsorolja a szennyezett dharmák hat csoportját, majd a tiszta dharmák közül is két csoportot (de ő nem különíti el egymástól a dharmák eme két osztályát). Tekintsük át most ezeket, de a pusztá felsoroláson és a terminusok lefordításán túl – amit Csoma tesz – próbáljunk meg egy kicsit jobban megismerkedni e fogalmak némelyikével!

B) A szennyezett (zag-bcas) dharmák hat csoportja

1. Az öt halmaz (szkr. skandha, tib. phung-po)

Az öt halmaz a személyiség (és a világ) alkotóelemei. Ezek a következők: (1) forma (szkr. rūpa, tib. gzugs); (2) érzés (vedanā, tshor-ba); (3) képzet (saṃjñā, wdu-shes); (4) késztetés (saṃskāra, wdu-byed) és (5) tudatosság (vijñāna, nam-par shes-pa).⁷

Ez az öt dharmá – ezen indiai eredetű osztályzási rendszer szerint, mely számunkra talán furcsa – zömmel magában foglalja a többi dharmát is. Azokra a nehézségekre, amit egy ilyen kategória lefordítása jelenthet, jó példa az első halmaz, a „forma”, mely ebben a felosztásban nemcsak a látható formákra (tehát az alakokra) vonatkozik, hanem mindenre, ami az érzékszerveinkkel felfogható (tehát a hangokra, ízekre stb. is). Egy másik felosztásban azonban, mely maguknak a formáknak a felosztása, a „forma” valóban csak a látás útján érzékelhető dolgokat jelenti. A „forma” tehát érzékelhető, anyagi jelenség, a további négy „halmaz” pedig tudati. Az öt halmaz ily módon egy későbbi felosztásban (a tizenkét tagú oksági láncban) mint „név és forma” bukkan föl, ahol is a „név” a tudati jelenségek négy halmazára utal.

A hinayāna iskolái azt vallják, hogy az öt halmaz valóban létezik, de az „én” nem határozható meg, sem mint ezek egyike, sem mint ezek együttese, sem pedig mint azoktól független létező. Ennek az igazságnak a felismerésével lehet megszabadulni az „én” és az „enyém” hibás képzetétől, amely minden szenvedésünk gyökere. A mahájána irányzat ennél is tovább megy és azt állítja, hogy maguk a halmazok, azaz a dharmák sem bírnak megfogható, kimutatható létezővel, s hogy éppen ez a bizonyíték az „én” illuzórikus voltára. Ahogy Nāgār-

⁷ E kifejezések java részét saját fordításomban közlöm. Csoma fordításai ma már több esetben nem állják meg a helyüket, ráadásul nem mindig világos, hogy Csoma mit érthetett egyik-másik angol kifejezés alatt.

juna, a madhyamaka filozófia megalapozója, a Pradnyāpāramitā-sūtrák nagy rendszerezője mondja *Ratnāvalī* című művében:

„Amíg a halmazokat valódinak véled,
Addig az éned is valóságnak véled.
Ha pedig az éned valóságnak tartod,
Tettet hozol létre, s születés a vége.”⁸

A mahájána követői szerint tehát nem elegendő az „üdvösséghez” – a lét-forgatagból való megszabaduláshoz – a személyes én illuzórikus voltának (ürességének) felismerése, hanem be kell látni az összes dharma, különösképpen a halmazok ürességét. Hogy ez mit jelent, arról rengeteg vita folyt és folyik ma is a kommentátorok között.

Ámde térjünk most vissza a „kommentár száznyolc bázisához”, melyek közül a legfontosabb csoportot, a szkandhákét már megismertük.

2. A hat érzékszerv (szkr: *indriya*, tib. *dbang-po*).

A hat érzékszerv, a hatodik, a tudati érzékelés szerve (yid-kyi dbang-po; Csoma ismertetett cikkében „moral sense”-nek fordítja) kivételével, a formák közé tartozik. Mégsem az érzékszervek külső formáiról van szó, mint ahogyan gondolnánk, hanem valamiféle szubtilis anyagról, amely állítólag az érzékszervek belsejében található, de szabad szemmel nem látható. Egyfajta erőnek fogják fel, ahogy az elnevezés is tanúsítja (dbang-po: szó szerint ‘erő’, ‘hatalom’).

3. A tizenkét „forrás” (szkr: *āyatana*, tib. *skye-mched*)

A tizenkét „forrást” a hat érzékszerv, valamint a hozzájuk tartozó tárgyak alkotják. Azért nevezik ezeket forrásoknak, mert belőlük erednek a tudatosság formái. A szemhez a szűkebb értelemben vett formák tartoznak, a tudati érzékszervhez pedig a tudat tárgyai: azon „jelenségek” (dharma, chos), amelyeket nem az érzékszerveinkkel, hanem a tudatunkkal fogunk fel (mint pl. az olyan elvont fogalmakat, mint a szeretet vagy éppen az üresség). Másrészt természetesen dharmának nevezik az érzékszervek tárgyait is, mint a lista minden egyes tagját.

4. A tizennyolc tartomány (szkr: *dhātu*, tib. *khams*)

A tizennyolc tartományt a hat érzékszerv, a hat tárgy, valamint az ezekhez tartozó tudatosságok, úgymint „szem-tudatosság” (mig-gi nram-shes), „fül tudatosság” (rma-ba’ i nram-shes) és a többi alkotják. Ez utóbbiak egyébként maradéktalanul besorolhatók a tudati érzékszerv kategóriájába (lásd a tizenkét forrásnál).

⁸ *Rgyal-po-la gtam bya-ba rin-po-che'i phreng-ba*. P5658, Suzuki: Vol. 129. Idézi Congkapa P6143, in: Hopkins 1980, p. 165.

5. *A hat elem (szkr. dhātu, tib. khams)*

A hat elem az anyagi világot alkotja: föld (prthivī, sa) , víz (ap, chu) , tűz (tejas, me) , levegő (vāyu, rlung), tér (ākāśa, nam-mkha') és a tudatosság (vijñāna, nam-par shes-pa).

6. *A tizenkét tagú oksági láncolat (szkr. pratīya-samutpāda, tib. rten-cing-wbrel-ba)*

Az utolsó tizenkét szennyezett dharma⁹ nem más, mint a tizenkét tagú oksági láncolat, a függő keletkezés láncszemei.

C) A tiszta (dag-pa) dharmák

A tiszta dharmáknak két csoportját említi meg Csoma: az ún. „transzcendens cselekedeteket” (pāramitā; pha-rol-tu phyin-pa, valamint az üresség fajtáit. A „transzcendens” (szó szerint: „túlpartra érkezett”) cselekedetek a Pradnyāpāramitā-szútrákban jelennek meg először. Azokat a gyakorlatokat nevezik így, amelyeket a bódhiszattvának a buddha állapot elérése és az összes élőlény megváltása érdekében művelnie kell. Általában hatot különböztetnek meg:

1. adás (dāna, sbyin-pa)
2. fegyelem (śīla, tshul-khrims)
3. béketűrés (kṣānti, bzod-pa)
4. igyekezet (vīrya, brtson-wgrus)
5. összpontosítás (dhyāna, bsam-gtan)
6. bölcsesség (prajñā, shes-rab)

Olykor azonban hozzátesznek további négyet:

7. módszer (upāya, thabs)
8. odaadás (pranīdhāna, smon-lam)
9. erő (bala, stobs)
10. eredeti tudás (jñāna, ye-shes)

A hatos lista utolsó tagja, a bölcsesség, a hat páramitá közül a legfontosabb, lévén maga a dolgok végső létmódja, az üresség (śūnyatā) látása, érzékelése. Ez az, ami véget vet a létezők valódi létmódját illető tudatlanságnak, amely a mahájána szerint a szenvedés alapvető oka. A dolgok üressége – ahogy a kommentárok gyakran említik – nem az jelenti, hogy a dolgok nem léteznek, hanem

⁹ A hat érzékszerv és a hat tárgy természetesen csak egyszer szerepel az 53 szennyezett jelenség között. A teljes szám úgy jön ki, hogy ide számítják még a hatféle kontaktust, amely az érzékszerv, annak tárgya és az azokhoz tartozó tudatosság között létesül, valamint e hatféle kontaktusból származó hatféle érzést (amelyek jellege lehet kellemes, kellemetlen vagy akár közömbös).

azt, hogy nem rendelkeznek kézzelfogható, konkrétan kimutatható, önálló léttel. Az üresség nem „valami”: e kifejezés pusztán a hiányra, a konkrét lét hiányára utal. Bővebben kifejtve svabhāva-śūnyatā (rang-bzhin-gyis stong-pa), azaz „önnön természetétől üres”, vagyis saját léttel nem rendelkezik. Minden csak valami máshoz képest, más dolgokkal összefüggésben létezik. Ez, mint említettük, a mahájána buddhizmus szerint élő és élettelen dolgokra egyaránt vonatkozik.

Atīśa, indiai mester, aki a 11. században a buddhizmus terjesztésére Tibetbe érkezett, a következőket írja a Pradnyāpāramitā-sūtrák tartalmáról:

„Ha össze akarjuk foglalni mindazt, amit a Sugata [Buddha] a Dharma kérének másodszori megforgatása alkalmával kinyilatkoztatott, két dolgot kell megkülönböztetnünk: a megvalósításról és a lényegről szóló tanításokat. A hosszú, a közepes terjedelmű és a rövidebb [Pradnyāpāramitā, vagyis az „anya” művek] főként a megvalósítást tanítja a háromféle embernek, a *Hétszáz* és a többi [„fiú”] pedig főként a lényegét. [ti. az ürességet]. Ezek a szövegek tehát az eredeti tudás megvalósításához vezető ösvényt tárgyalják.”¹⁰

E szövegek tehát, mint látjuk, kétféle mondandót hordoznak. Egyrészt a bölhizattva teendőit taglalják, mint például a hat „transzcendens cselekedet” gyakorlását, azaz leírják az ösvényt, amely a buddha-állapot eléréséhez vezet. Másrészt pedig a dolgok valódi állapotát, az ürességet fejtik ki a korábban említett 108 dharma alapján. Az üresség közvetlen tapasztalása és a „transzcendens cselekedetek” gyakorlása egyaránt szükséges a cél, a teljes megvilágosodás eléréséhez, ezért a tanítások a „módszer” (az első hat páramitá) és a „bölcesség” (pradnyā) egységét szokták hangsúlyozni. A Pradnyāpāramitā-szútrák madhjamaka filozófiai irányzathoz tartozó kommentátorai az elméletet, azaz a „bölcesség” oldalát hangsúlyozták, a jógácsára irányzat képviselői pedig a gyakorlatot, tehát a „módszert” fejtették ki részletesebben.

Csoma is leírja ismertetésében, hogy a Pradnyāpāramitā-sūtrákban foglalt tanok megismerése feltétlenül szükséges a buddhizmus filozófiája, de főként a madhjamaka megértéséhez. Ugyanakkor közli, hogy részletes ismertetésébe mégsem bocsátkozhat a fenti felsorolások közlésén túl, „mivel ez fárasztó volna az olvasónak”. Ezután még néhány szót ejt a szútrák keletkezésének körülményeiről, majd közli Nāgārjuna *Madhyamaka-śāstrá*jának tartalomjegyzékét mint a madhjamaka filozófia fő témáinak felsorolását.

¹⁰ Hopkins 1980, p. 133.

RÉSZLET A SZÍV-SZÚTRÁBÓL

Végezetül, hogy kapjunk egy kis ízelítőt a Pradnyáparamitá-szútrák szövegéből, álljon itt egy részlet a *Szív-szútrából*, amely a legrövidebben és talán a legszebben foglalja össze e szövegek mondanivalóját. Ebben a szövegrészletben Avalókitésvara (Avalokitešvara, Sphyan-ras-gzigs) bódhizattva (az összes lény nyelv való együttérzés megtestesítője) tart előadást az ürességről Sáriputrának (Sáriputra, Shāri'i-bu), a hínájána buddhizmus egyik főalakjának.

„Avalókitésvara bódhizattva, a világ ura (meditációja révén) betekintést nyert a mélységes transzcendens bölcsesség területére, s ott mind az öt halmazt önnön természetétől üresnek látta. (...)

– Ó Sáriputra! [– így szólt –] A forma itt üresség, az üresség forma. Nincs más üresség, mint forma, s nincs más forma, mint üresség. Ugyanez vonatkozik az érzésre, a képzetre, a készítésre és a tudatosságra is.

Ugyanígy üres minden, ami létezik. Tulajdonság nélküli, születetlen, múlhatatlan, szennyezetlen, és szennyeztől nem mentes, nem fogyatékos és nem teljes.

Az ürességben ezek szerint nincs forma, nincs érzés, nincs képzet, nincs készítés és nincs tudatosság. Nincs szem, nincs fül, nincs orr, nincs nyelv, nincs test, nincs tudat. Nincs látható forma, nincs hang, nincs szag, nincs íz, nincsenek tapintható, sem tudatilag érzékelhető tárgyak. (...)

Nincs szenvedés, nincs a szenvedés eredete, nincs a szenvedés megszüntetése, nincs a szenvedés megszüntetésének útja. Nincs eredeti tudás, nincs megvalósítás, nincs meg nem valósítás.

Ó Sáriputra, ezért a bódhizattva – hisz nincs mit elérnie – erre a transzcendens bölcsességre hagyatkozik, ebben lakozik, tudatát nem borítja homály, és nem retteg. Maga mögött hagyja a tévelygést, s eléri a végső célt, a gyötrellem felülmúlását (a nirvánát).

Valamennyi buddha, aki a három idő folyamán (a múltban, jelenben, jövőben) megnyilvánul, erre a mélységes transzcendens bölcsességre támaszkodva tisztul meg és válik buddhává. Ennek alapján éri el a beteljesedést, a megtisztult kitárulkozást, melynél nincs nagyszerűbb állapot.”¹¹

¹¹ Conze 1954. Az itt közölt fordítás a tibeti szövegből készült.

IRODALOM

- Bcom-ldan-wdas-ma Shes-rab-kyi. pha-rol-tu phyin-pa'i snying-po.* P160, Suzuki Vol. 6 (144b–146a). E. Conze (1954) angolra fordította szanszkritből. Buddhist Wisdom Books (the Diamond Sūtra and the Heart Sūtra translated and explained). London: Allen and Unwin
- Congkapa: *Dbu-ma-la wjug-pa'i rnam-par bshad-pa.* Suzuki P6143. In: Hopkins, Jeffrey (1980): *Compassion in Tibetan Buddhism.* London: Rider.
- Conze, Edward (repr. 1978): *The Prajñāpāramitā-literature.* Tokyo: The Reiyukai
- Csoma de Kőrös, A. (1984): *Tibetan Studies.* In: *Collected Works of Alexander Csoma de Kőrös.* Edited by J. Terjék. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hopkins, Jeffrey (1983): *Meditation on Emptiness.* London: Wisdom Publications.
- Suzuki = Suzuki, D. T. (ed.) (1962): *The Tibetan Tripitaka, Peking Edition. Catalogue and Index.* Tokyo: Suzuki Research Foundation.